

IZMEĐU HUMANIZMA I APSURDA

da li je „poezija neprekidna svežina sveta“?

I dalje bi se mogle redati, ne asocijacijski prema „čudu“, nego misaone zrake, koje kao strelice pogadaju i osvetljavaju tmak i neznanje.

Pa ipak... Osećam kako ta formula danas nije primenljiva. Ili, ne bar sasvim. Ako poeziju pišu i stvaraju svi, ako će je, po onoj proročanskoj misli pesnika, pisaniti svi, onda ona nije „čuđenje“ ona neće biti „čuđenje“. A i pesnik nije više danas tako „nastan“ kao što je bio nekada, — kao da je otpalo „čuđenje“ i od njegovog izgleda, i od ponašanja, a verovatno i od uloge koju u životu treba da ima. Ako je danas „čuđenje“, on je to, rekao bih, zasluženo: misli da je u razbarušenom romantizmu, sam i sputan, da ga opet niko ne razume; on počinje da živi po analogiji i po sećanju, hoću da kažem: on kopira jednom već življeni i preživljeni život. To i jeste čuđenje, koje se vidi, ali ne opravdava; ako se razume — za njega nema simpatija, ali ne zato što je čudo, nestvarnost ili san, nego zato što je anahronizam i zaostajanje. Neka su nekada vizionarski išli ispred života (trebalo se, uostalom, mnogo boriti za slobode), pesnici sada vrlo često ne mogu ni da hvataju korak sa njim.

Nisam prestao da mislim kako je odnos pesnika prema stvarnosti u kojoj živi osnovno pitanje poetske vrednosti i egzistencija dela. Zato bih voleo da su i danas pesnici „čuđenje u svijetu“ (istina, ne u duhu ove misli, nego šire i drukčije); omi to nisu, na žalost. Verovatno, više i ne mogu biti. Šimićeva formula, dakle, nema „svezine“. Ona je — o tome sam često mislio — nema ne samo misaono, nego ni stilski. Uzmite onu strašnu, prosto neverovatnu glagolsku imenicu kojom se težina misli odreduje („čuđenje“!), zatim onu decidiiranost koja otuda proizilazi i koja nije svojstvena pesniku uopšte, pa ćeete videti kako je ta misao nekako spuštena na zemlju suviše misko, do prašine i blata (ono „čuđenje“ i jeste upereno protiv jadnih i primitivnih predstava o pesniku, pre svega); leži ta misao mirno polegla, više da tpi nova gaženja, nego što preti otponom i pobonom.

Ima još jedna misao-krilatica koju sam još manje mogao da prihvatom (naprotiv, odbijao sam je), a koja je postala najbalnalijsne opšte mesto kad, tobož, hoće da se izrazi nešto novo i neobično, a po smislu i značenju — tačno. To je ona Krležina: „I mjesecina može biti pogled na svijet“. Poštujuci objektivnost istine, ja nalazim i opravdanja za nju. Ostajem, zasad, kod toga da je ta misao izrečena u vreme velike borbe za pesnikov pogled na svet (tridesetih godina) kao sastavni deo umetničke vrednosti dela. I, dakako, nije postojao jedan pogled na svet, jedan nepomučeni odnos prema njemu, nije postojalo jedinstvo u shvatanju da je bilo kakkav pogled na svet neodvojiv od pesnika i njegovog dela — ne, svako je imao svoj pogled, borio se za njega, propagirao, druge utikao njime, zabranjivao — u isključivosti borbe — da se bude drukčiji, da se bude „svoj“. Doda li se tome, da je u najvećem broju primera borba za pogled na svet bila borba za uticaj ideologije u umetnosti, za svest o svom učešću u borbi, za korist kojoj delo treba da služi i da se, u svim primjerima, počinjalo skoro sve i završavalo skoro sve pozivima na taj prokleti pogled, — onda će se bolje razumeti reakcija na to, shvatice se jasnije iznenadnost jedne misli koja se ironički postavlja i koja odmah, svojim humorom i izazovom, i stišava borbu za pogled i čini je mnogo složenijom. Umesto što je za taj pogled napisao da može biti „i mjesecina“, Krleža je mogao reći (kao što je, verovatno, negde i rekao) da je to i: kako kiša pada, kako mravi ljudi, kako žene kisnu, itd. itd., za funkciju misli nije važno, jer je tom mjeseciju iskazana dosada jednog čoveka kome se učinilo da je sve prevršilo meru, izopaćilo se, postalo besmisleno. Praviti danas od te misli (za koju tako hoću da kažem da je bila „štos“!) nekaku genijalnu „svezinu“ u ocenjivanju književnih i ideooloških borbi (ne samo onoga vremena, nego i bezvremeno), pozivati se na nju u ime poezije sa

Ima tako nekih misli i maksima, izrečenih u prekretničkim ili neobičnim granicama vremena, koje uđu u pamćenje i u sluh kao nešto sasvim prirodno, normalno, tačno i nepriskosnoveno pouzdano, toliko okamenjeno u sigurnosti suda i stava i tako lapidarno formulisano do poslovničke sažetosti i primenljivosti, da ne ostaje nimalo nade za sumnju, nimalo one sumnje kojima bi nešto u poznatoj i davno usvojenoj misli „ispitala“, „okrenula“, a da se i ne govorи o tome kako bi, možda, jedna nova, drukčija, misao „ranila“ onu koju želi da ispitá, pa i da je „izmeni“. Tačko izrečene misli „putuju“ svetom, citiraju se neizmerno (ponekad zaista do banalnosti), po njima se često meri koliko je ko moderan, savremen, avantgardan i koliko zaostaje u shvatanju o vrednosti i ulozi progresivne lideje. Vaš sumnjičavi um postaje nemoćan pred silom navike mišljenja i zaklanja se i sam iza utvrđenih i usvojenih kanona. Najčešće su ove neobične misli i pušteme u svet da razbijaju kanone, ali su se, tokom vremena, i same pretvorile u kanon. Izrečene nekad u ime slobode, one su i sputavanje slobode. Saopštene kao iznenadnje, kao izazov ili bunt, one postaju opšte mesto, neutralnost i mir. Izviru se, dakle, u svoju suprotnost, koju niko ne kazuje, a mnogi osećaju i vide.

Pogledajmo nekoliko primera, važnih za misao poezije i ulogu pesnika.

Ja odavno ne mogu da podnosim mirno dobro poznatu formulu A. B. Šimića: „Pjesnici su čuđenje u svijetu“. U uslovima u kojima je saopštена, ta je formula sadržavala pobunu protiv anistoraktskih i građanskih predstava o pesniku; ona je bila, u

stvari, odbrana čuda poezije koju su pesnici stvarali. Ni mizenni socijalni uslovi između dva rata, ni glad, bolest, ni svakakva nemastina, ni progoni i zatvori, ni ugušivanje svake slobodne misli i zabrana svakog naprednjeg književnog glasila, — ništa nije moglo sprečiti pravog pesnika da bude ono što mora biti: odbrana sveta, zanos životom, vera u nadu, smisao reči, a to je, u to vreme, značilo — biti čudo, biti ono neobično, za praktični i sitni građanski um neslavljivo, ono što je toliko van konvencija jednog preživelog i umrtyljenog morala, u stvari, bilo je to kao da se, uprkos svemu, „vidi“ kako životom putuje jedna fantazija, nestvarnost i san, nad kojima se iščudjavaju malograđani i sve vrste sitnih duhova.

Uzimam tu formulu i drukčije i, čini mi se, ništa manje smisalno opravdanje. U tom svetu podlosti, neznanja, intniga, političkih laži i moralnog pada, vidim ličnost pesnika, koja je, u svemu tome, čudo — čudo lepote i poštenja, ona užvišena harmonija idealnih htenja koja obećavaju novi svet. Što se ta formula mogla kod nas i retrospektivno tačno primenjivati, to je samo dokaz za naše, od davnih vremena, neusavršene prilike, to je večiti strah nad delom da se neće stvoriti i da neće naići na odjek i razumevanje. Usled naše primitivnosti i svakojakih zaostajanja, na pesnika se gledalo kao na kakvo zalutalo, nemoćno, nemogućno stvorenje koje skita svetom podvala i nepravde, hoće nešto da izmeni verujući u „svezinu sveta“, a često završava na ulici, u potkrovljju, u bolnici, u ludnici, u bedi i narušen od svih; ne retko rezigniran i razočaran i sam, zato što je postao svestan da se nikakva čuda ostvarila nisu.

svojim ozbiljnošću znalačkih argumenata, citirati je u svakoj prilici (kako se to kod nas tako dugo i uporno radi), to mi sada izgleda, zaista, neopravданo podčinjeno i razmetljivo, pomalo tužno i jadno. Ne sumnjam u to da je Krleža znao da je ona „mjesecina“ kao pogled na svet — besmislica; ona je dokaz za njegovu dosadu i duhovitost trenutka, ali je, u isto vreme, odstupnica i predah. „Svežina“ te „mjesecine“ bila je, poetski, svežina jednog vica.

Ne mogu da tvrdim, ali mislim da je u jednoj parafrazi Dušana Matića sadržano misaono „ispavljanje“ ove „mjesecine“ kao pogleda na svet: „Svako dete koje se rodi — znači nov pogled na svet“. U ovoj misli nalazim pravu „svežinu“ — uvek iznova i novo otkrivanje sveta, iznenadnost pojava, radost i muku svakog saznanja, poeziju sna i jave. Matić, poznat sa svoje ludične prodornosti, naročito u mislenom sažimanju ideja, izrekao je nekoliko misli koje su ubrzo postale krilatice i od kojih mene jedna, simbolično shvaćena kao sam izraz poezije

(„Poezija — neprekidna svežina sveta“), odavno izaziva na raspravu. Ne zato što je i ona postala opšte mesto u razmatranjima o smislu poezije, nego zato što se s njom čovek može sporiti, uveren da ima za predmet spora jaku i tvrdnu misao, veoma upotrebljavaju danas, ali — donekle nepotpunu, pa možda smislu poezije i ne sasvim odgovarajuću, tj. ne sasvim vernu, formulu.

Hoću bliže i bolje da se podsetim na taj Matićev zapis, uvod za jedno književno veče, pledanje za poeziju — jer je taj tekst sve to zajedno. Čitam ga ponovo, zastajem, podvlačim opet iste misli koje sam i ranije podvlačio i pitam se kao nekada: o kakvoj je svežini reč; zašto su se Matiću „slučajno“ (nadrealistička vera u slučaj?) našli na stolu jedna knjiga pesama i jedan pregled naučnih dostignuća za poslednjih pola veka koji su mu poslužili za blistavu improvizaciju o poeziji; koliko je brzine u redanju ideja, a koliko logički tačnih misli; treba li to, u ovom slučaju, uopšte razdvajati?

Prvo što izdvajam to je da u onom kratkom, šturom, statističkom, hronološki površnom nabrajanju naučnih otkrića i pronalažaka ima toliko podrazumevane poezije, ima čudovišnih čovekovih moći li još više neizmernosti koje se slute, ima nedokučive maštice, da meni ne ostaje ništa drugo nego da, sa Matićem, zadivljeno, ponovim ono što je on na kraju tog nabrajanja rekao: „Čovek je praktično sagledao do dna beskraja, koji ne može da zamisl, ali koji, eto, može da meri i vidi“. A nabrajanja koja Matić vrši iz francuskog informativnog časopisa zaustavljaju se na 1948. godini. Šta je sve od tada otkriveno i koliko je novog čovek sagledao! Drugo, pesma Desanke Mak-

simović *Pesnik i proleće*, koja se Matiću „otvorila“ na prvoj stranici knjige, dobro je došla, izgleda, u tom trenutku, da potvrdi ideju (da li već stvorenu?) o poeziji kao „svežini sveta“, jer nezavisno od te ideje, sama za sebe, ta pesma nije od naročite vrednosti. Ona je Matiću povod, uteha, zaštita, jer se odmah, preko nerazumljivih i u delinjstvu često ponavljanih reči u igni, „krije“ iza snažnog stiha Njegoševog: „Što je čovek? A mora biti čovek“. Matić se divi uspesima i čudima nauke, ali mi se čini da se poezijom brani od njih.

Jer, ako poezija, kako kaže Matić, „deli sve sa svojom ephom“ (zablude, vrline, borbe, pobjede), ako „pozija jedne epohe nadživljava svoje vreme“ i zato je „neprekidna svežina sveta“, onda je ona proživljeno sećanje i zadržano vreme, ali ne i svežina. Osim toga, svežina pojmovno sadrži u sebi više materijalnog, nego duhovnog. Poimenuta pesma je sva u toj vrsti „svežina“: u njoj pesnik trči za vodom bujica, gazi travu do kolena, kisne do kože na apriskom pljusku, glasovima doziva ptice, živi celim životom — u drugarskom razgovoru, na radu, u dočekivanju zore, itd. Uvek sam mislio povodom te pesme, da je Matićeva potreba za svežinom nastala u radnoj sobi, za stolom koji je pretrpan knjigama starim, novim i prašnjavim, a pesma ga „izvodi“ napolje, zasipa suncem i šikom, ikupa ga svežinom. U tom trenutku ta pesma je za njega zaista svežina; da — svežina sveta čak. Ali, mislim, poezija nije „neprekidna svežina sveta“, i ne može to biti. Istočem ovaj subjektivizam radi opredeljenja, a opredeljenje je stav. Za taj stav, za tu negaciju, ja tražim saveznika baš u Matiću. Na drugom mestu, drugim povodom (da ovde ne objašnjavam sve to, a bilo bi vrlo interesantno), koju godinu kasnije (sve je iz pedesetih godina), Matić je onu formulu o poeziji (pri kojoj, naravno, ostaje) preinacio u drugu formulu, naizgled sličnu, istu, ali u suštini potpuno različitu od prve, različitu po smislu. Ona glasi: „Mladost — neprekidna svežina sveta“ (nije bitno da li je tu misao Matić preuzeo od drugog; on se s njom slaže). Hoće li Matić time da izjednači poeziju i mladost? Ako je tako, meni to izgleda suviše naivno i neprihvativljivo u našoj vremenu. To je nekako starinski lepo i simpatično, blagonaklon, sa verom bezazlenom, ali u suštini nije istinito. Mom shvatanju svežine više odgovara mladost, iako ne i ona uvek. Poezija je to retko, jedva, vrlo malo.

Samo za poslednjih sto godina vremenske epohe obeležavane su, misaono-etiketski, koncizno, tj. knilaticama, tako da ne ostavljaju mesta poeziji kao „svežini sveta“. I to nije bez razloga. Evo samo nekih: „duh analize i ispitivanja“, „duh kritike kada sve podleže kritici“, „doba sumnje“, „vreme tolerancije“, „doba antiumetnosti“. Mi hoćemo da se zaklonimo poezijom, da se branimo njome. U stvari, nalazimo se pred smrtnim strahom od nauke i njenih pronalazaka; mi streljamo za razvoj civilizacije. Mi znamo da u osnovi poezije treba da bude humanizam, a vidimo i osećamo kako nas apsurd pritiskuje. Njega se i bojimo. Taj apsurd se (ne kao teorija, nego kao stvarnost) uvlači polako i u poeziju; poezija počne da biva apsurdna. Treba to priznati sa ponosom poraženog. Uostalom, nije se jedanput desilo da je poraženi humaniji od pobednika.

„Pjesnici su čudenje u svijetu“, „I mjesecina može biti pogled na svijet“, „Poezija je neprekidna svežina sveta“, sve su to formule kojima se brani poezija, i brani se od krute i stroge stvarnosti, a brane je oni za koje ne smem reći da ne vole poeziju i da ne znaju koliko je ugrožena. U poeziji mora biti nešto od čuda, ona „mjesecina“ — ako nije pogled na svet — jeste deo poezije, pesma može da bude svežina. Danas, u poeziji, kao i u čitavom svetu, ja vidim ogorčenu borbu između humanizma i apsurda. Ne znam ko je u prevlasti. Ne znam ishod. Verujem da od pesnikovog pogleda na svet, od njegovog shvatanja smisla poezije — zavisi mnogo.

VLADIMIR KOPICL

6 primera

*Pesma spoznaje prazninu
Koja njome nestaje; iste te stvari
Koje ne bi trebalo zaboraviti:
— Pojavljuju se pre nego što nestanu.*

*Jedna „pojava ne ispunjava jedan prostor
U kome postoji neki drugi red; ipak
Namena koja ne priznaje raspored
Izrasta; još predočava
Niz koji je prestao.*

*Put koji dobro poznaje pravac
Isti je oblik što sledi krug;
Tu ipak neće prestati sve
Sve dok treperi možda prestali
Pokret.*

*Za svakim zidom
Nešto se nalazi; pred drugim zidom
Drugi predeo nestaje. (*1)*

*Jednu istinu suviše pritiska
Laž vrlo bliska zamornoj pomisli;
Doćiće kraj — malo vode na dlanu.*

*Zablude postaju
Više nego što jesu; zaista
Ne znam šta bi trebalo da kažem;
— Misao zgusnuta kao dan
Da li već zasniva jedan drugi mir.*

(*1)

- a) *isto je uvek drugo; promena koja oblik označava ne znači promenu; promena koja isto označava još uvek drugo je; isto je sve samo drugo smislom da i ostaje*
- b) *suma svakog smisla prazan je oblik namenom zasnovan; znak koji dejstvo razdvaja pojavom isto je*
- c) *znaci samo ono su što samo otvara se; otvoren vid opet se otvori*
- d) *znaci istog su i jednog oblika; drugo je sve ono što skriva se; jezik zablude u drugom obimu u drugom smislu i uvek samo ono što drugo je*
- e) *uvek jedan je predznak u drugom sadržan; stvari što spolja jesu zatvore raspored*
- f) *drugi je oblik za drugo zatvoren; druga izmena istoga smisla je nešto nije u svemu; jedno postoji izvan i isto razdvaja*